

Egyik legjobb barátja és halálának hiteles leírója, Bethlen Miklós sokáig élt Párizsban. Ő és Zrínyi Péter, a költő testvéröccse voltak a Habsburg-ellenes francia—magyar szövetség legbuzgóbb szószólói. Zrínyi Pétert, aki egyébként horvát bán volt, mint a Wesselényi-féle összeesküvés részését le is fejezték Bécsújhelyen.

Zrínyi a költő és államférfiu méltó utóda, II. Rákóczi Ferenc, a kurucok utolsó szabadságharcának a vezére, valóságos szövetségese volt a Napkirálynak. Mialatt a Habsburg-ház zsoldosai nyugaton a franciák ellen harcoltak, keleten Rákóczi ellen kellett harcolniok. A kuruc harcok sikertelensége miatt Rákóczi önkéntes számkivetésbe ment. Először a francia király udvarában telepedett le. Hűséges íródeákja Mikes Kelemen itt ismerkedett meg Madame de Sévigné leveleivel és ezek mintájára írta meg Törökországi leveleit, melyek csak később kerültek haza és kaptak előkelő helyet a magyar irodalomban.

Rákóczi komoly és nemes egyéniségét XIV. Lajos nagy megbecsülésben részesítette, magával egyenrangú fejedelemnek tekintve őt. A magyar fejedelem Párizsban a Hôtel de Transylvanie-ban lakott. Ezt a házat Prévost abbé tette halhatatlanná nagy regényében.

A Napkirály halála után ez a mélyérzésű magyar fejedelem úgy érezte, hogy a földi boldogság elhagyta, és egy időre kolostorba vonult. Elmékedései irodalmi gyümölcsének, „Vallomásai”-nak egyes részletei az igazságkeresés őszinteségében és mélységében Szent Ágoston csodálatos vallomásaihoz hasonlíthatók.

CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA

BARTÓK BÉLA LEVELEI HARSÁNYI KÁLMÁNHOZ

Nemrégiben került az Országos Széchényi Könyvtár tulajdonába Harsányi Kálmán (1876—1929) kézirati hagyatéka, amely számtalan más, irodalmi dokumentumon kívül az alább közlendő rendkívül érdekes és értékes írásokat is tartalmazza, melyeket a fiatal Bartók Béla intézett az íróhoz.

Baráti kapcsolatukról 1904-ből három képeslap és egy levél, 1905-ből két levelezőlap és egy levél tanúskodik, majd 1932-ből egy Harsányi Kálmán özvegyéhez intézett rövid levél jelzi a záró akkordot.

Az első zongoraműveszi és zeneszerzői sikereken már túllévő Bartók és az ugyancsak az első küzdelmeken és csalódásokon átjutott, Bartóknál öt évvel idősebb író, mind a levelek, mind pedig a családi hagyomány¹ tanúsága szerint, 1904 nyarán, a Gömör megyei Gerlicepusztán ismerkedett meg egymással. Bartók több hónapra ide vonult vissza, hogy felkészüljön az 1904—05. évi hangversenyszézonra², a Harsányi-család pedig nyári üdülést keresett e helyen. A pályafutása kezdetén lévő zenei zseni és a nagyműveltségű, zene iránt is igen fogékony, nyugtalan szellemű költő, kölcsönösen érezték és elismerték egymásban a tehetséget. Erről tanúskodik Bartóknak Harsányihoz intézett minden sora. Barátságuk pusztán tényén kívül azonban még más ismeretlen adatot is nyújtanak e levelek: Bartók nyilatkozatát Wagner Parsifal-járól, terveit, hogy Harsányi valamelyik művét megzenésíti (a Kossuth-szimfónia szerzője melyiket is választhatná inkább, mint az [Aradi] tizenhárom címűt?) — bár az utóbbira eddigi tudomásunk szerint nem került sor.

Figyelmet érdemelnek e levelek azért is, mert a Bartók-levelezés eddig megjelent kötetekben³ ezekből az évekből alig találunk anyagot.

I.

(Két, folytatólagosan írt képeslap, az egyik a bayreuth-i Wagner-Theater-t, a másik ugyanott az új királyi kastélyt ábrázolja; Bartók keltezését nem írt, de a postabélyegző

¹ Harsányi Klárának, az író leányának, és Harsányi Gizellának, az író hugának szíves szóbeli közlése.

² Demény János: Bartók Béla tanulóévei és romantikus korszaka. Zenatudományi tanulmányok II. 449. l.

³ A Bartók-levelezés eddig megjelent kötetei:

1. Bartók Béla. (Levelek, fényképek, kéziratok, kották.) Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte Demény János. Magyar Művészeti Tanács, 1948.

II. Bartók Béla levelei. (Az utolsó két év gyűjtése.) Sajtó alá rendezte Demény János. Művelt Nép könyvkiadó 1951.

III. Bartók Béla levelei. (Romániai, csehszlovákiai, magyarországi gyűjtés.) Zeneműkiadó Vállalat 1955.

kelte mindkét lapon ugyanaz: Regensburg, 1904. aug. 21. A címzés és a szöveg végig ceruzával.)

Kedves Kálmán, Parsifal hatása alatt írom e sorokat. Nagyon érdekes mű, de oly roppant hatást nem tett rám, mint a Tristan. Azt, akiben csak parányi vallásos érzés van, nagyon befolyásolja

[folytatás a második képeslapon:]

a cselekmény. Engem zavar ez a folytonos imádkozás a színpadon. A zenében várakozásom ellenére sok újat találtam. Csodálatos, miként írhatott egy 70 éves ember oly üde zenét, amilyen a II. felvonásban a tündérlányok csábdala — éspedig anélkül, hogy önmagát ismételné. Különben még írok valamit Bayreuthról. Csak azt szeretném tudni, szeretnél-e jövőre egy pár előadásra eljönni? Scherzomat⁴ előjátszottam Richternek⁵, szerinte ez egy scherzo „von und zu Übermenschen”.⁶

Szívből üdvözöl

Béla

II.

(Levél, borítékkal, a szöveg mindvégig tintával.)

Gerlicepuszta, 1904. szept. 18.

Kedves Kálmán!

Fogadd köszönetemet a Tölgylevéleért⁷, Thode⁸-ért stb. „Rodostói árnyak”⁹-at nagy élvezettel olvastam. A 3 szóbanforgó költemény közül mégis az „(Aradi) tizenhárom”¹⁰ megzenésítésére gondolnék legrzívesebben; és azt hiszem, ebből a tervből lesz is valami.

Most viszont én ajándékozlak meg I. Ábrándommal, mely pár napja, hogy napvilágra került a nyomdából. Rodostó-ra talán most nincs szükséged, majd nov. első felében fogom visszahozni.

Bayreuthban tudtam meg, hogy azokat a Wagner ösztöndíjakat nem csak zenészek nyerhetik el, hanem írók, költők, stb. is. Talán folyamodhatnál te is. Ha egész ösztöndíjat nem is kaphatsz, de legalább vagy 6 előadásra jegyet, (tekintettel arra, hogy egy jegy ára 20 márka, ez sem megvetendő dolog.) A folyamodványt 1905. jan. végéig kell benyújtani egy Festetich grófhoz, kinek címét már elfelejtettem. Legjobb volna, ha Gianicelli Károly¹¹ tanárhoz (Damjanich u. 56. III. em.) fordulnál majd annak idején felvilágosításért. 4 tagú bizottság dönt, mely az előbb említett 2 úrból, Rákosi Jenőből és Mihalovichból¹² áll.

Bayreuthból visszatérve útba ejtethed Münchent is.

Hallom, hogy most te szorgalmasan neki láttál a munkának. Min dolgozol? talán az eposzon? Vagy csak fordítással töltöd idődet.

Kedves mamádat, húgodat és téged

sokszor üdvözöl

Béla

III.

(Pozsonyt a Duna felől ábrázoló képeslap. Bartók dátumot nem írt. A postabélyegző kelte: Pozsony, 1904. nov. 11. Az egész szöveg végig ceruzával.)

Pár nap múlva küldök egy érdekes közleményt¹³ Lisztnek szerzeményeiről, a melyeket ma játszottam itt. Sokszor üdvözöl

Béla

⁴ V. ö. még: Bartók levelét Thomán Istvánhoz 1904. szept. 18-án, valamint Demény J. id. tanulmányának 449. lapját: „Richter nyilatkozata a műről nagyon fontos.”

⁵ Richter János (1843–1916) kora egyik legkiemelkedőbb karmestere, a Wagner-kultusz egyik terjesztője.

⁶ A német szöveg fordítása: emberfölötti embertől emberfölötti emberek számára.

⁷ Harsányi Kálmán hosszabb terjedelmű elbeszélő költeménye.

⁸ Thode Henry (1857–1920) német művészettörténész és költő valamelyik művére gondolhatunk. Harsányi Kálmán szeretett antiquáriumban böngészni és olykor küldött egy-egy könyvet Bartóknak is. (Harsányi Gizella szíves szóbeli közlése.)

⁹ és ¹⁰ Harsányi Kálmán lírai költeményei.

¹¹ Gianicelli Károly (1860–1939) a Zeneakadémián Gordonka tanár, a Wagner-család titkára.

¹² Mihalovich Ödön, a Zeneakadémiának több mint három évtizeden át igazgatója, Wagner tanítványa.

¹³ Batka János a Pressburger Zeitung hasábjain, 1904. nov. 9 és 11-én, Bartók pozsonyi, nov. 10-i nyilvános hangversenye előtt és után írt tanulmányára céloz, mely Bartókot, mint Liszt-játékost különösen azért méltatja, mert nem Lisztnek agyoncsépejt, parádés darabjait tüzte műsorára, hanem ismeretlenebb, elmélyedést kívánó műveit. V. ö. Demény J. id. tanulmányának 450–451. lapjait, és a Bartók levelezés III. kötetének 352. lapját.

(A lapon még más kezektől származó sorok és több aláírás :)
A hangverseny igen jól sikerült. A fentebbiekkel együtt vacsoráztunk, sokszor üdvözl
Paula néni. Üdvözlét Elzától.¹⁴ Angermayer Lajos, Lábán Lilly, Irma néni,¹⁵ Biermann Ella,
Biermann Karola, Biermann, Biermanné, Forray és még néhány olvashatatlan aláírás.

IV.

(Levél, borítékkal, végig tintával írt szöveg. Bartók csak hiányos dátumot írt. A posta-
bélyegző kelte : 1905. márc. 11.)

Bécs IV. Heumühlgasse.

Kedves Kálmán,

nagyon szeretnék benneteket vasárnap, hétfőn, vagy kedden délután meglátogatni.
Kérek értesíts, melyik napon jöhetnek.

Egyúttal elhoznám a szerdai hangversenyre¹⁶ szóló jegyeket.

Pestre érkezem szombaton reggel, lakom a „Páris” szállóban (Váci körút).

Már előre örvendek a viszontlátásnak! Addig is mindnyájatokat sokszor üdvözöl

Béla

V.

(Képeslap, mely a párisi Porte Saint Denis-t ábrázolja. Az egész szöveg Bartók írása,
tintával.)

Páris, 1905. aug. 15.

Talán már hallottad, hogy a konkurrencián eredményt nem értem el.¹⁷ Lavotta¹⁸
fegyvergyakorlatra utazott, sajnos nem találkozhattam vele. Övéidet és téged sokszor üdvözöl

Béla

VI.

(Bartók levele özvegy Harsányi Kálmánnéhoz.)

Budapest, II. Csalán-út 27.
1932. jún. 11.

Kedves Nagyságos Asszonyom!

Fogadja meleg köszönetemet szegény Kálmán barátom hátrahagyott művének meg-
küldéséért.

Sokszor üdvözli

kész híve

Bartók Béla

¹⁴ Bartók Elza, B. Béla testvére.

¹⁵ Voit Irma, Bartók nagynénje.

¹⁶ 1905. márc. 15-én a Filharmóniai Társaság hangversenyén mint zeneszerző és mint előadóművész
szerepelt Bartók. V. ö. Demény J. id. tanulmányának 457. lapját.

¹⁷ Bartók 1905 nyarán a Rubinstein-díjra pályázott, de sem mint zeneszerző, sem mint zongoraművész
nem ért el sikert. V. ö. : Bartók-levelezés I. k. 53. skk. 11., II. k. 58. l. valamint Demény J. id. tanulm.
464–474. l.

¹⁸ Lavotta Rudolf (1876–) Bartóknak zeneakadémiai kollégája, Harsányi Kálmánnak jóbarátja
V. ö. Várhegyi M. : Harsányi Kálmán élete és munkássága. Bp. 1935. 5. l.